

Xitori 1

Mpfundla na xibodze

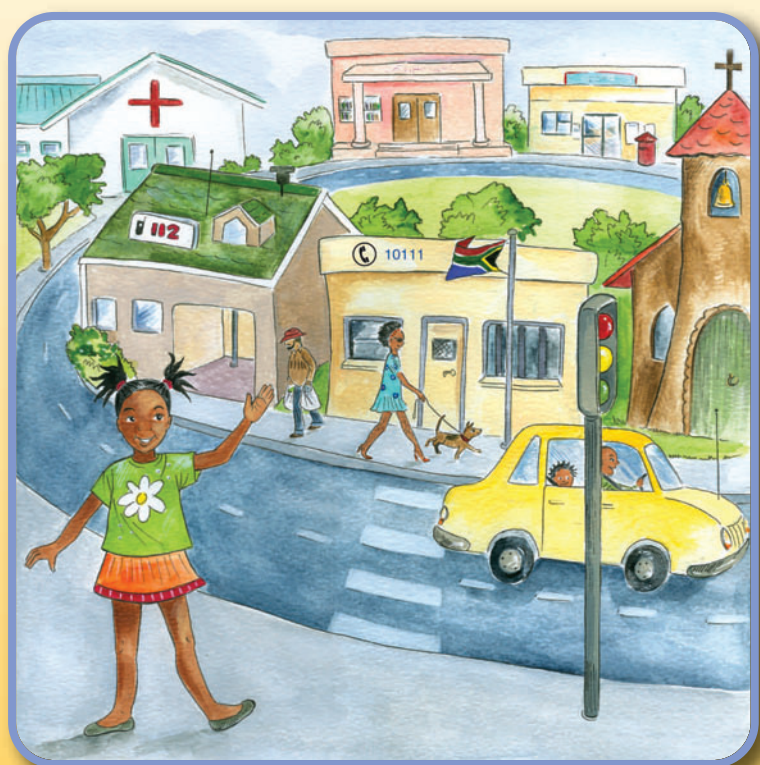
Xitori 2

Nghala na kondlo

Xitori 3

Doroba ra ka hina

Xitori 4

Afrika Dzonga ra hina

Buku Leyikulu 8

Leswi nga endzeni

1.	Mpfundla na xibodze	1
2.	Nghala na kondlo	9
3.	Doroba ra ka hina	17
4.	Afrika Dzonga ra hina	25

Tibuku Letikulu ta Xiyimo xa Masungulo

Yi hangalasiwile hi 2017 hi Molteno Institute for Language and Literacy

Landza matsalwa ma vahlayi ma nandzelelano lama

nga seketeriwa hi timali hi va Zenex Foundation

Buku Leyikulu 8

■ Muhleri wa matsalwa: **Jenny Katz**

■ Muhlukisi wa xitori: **Jenny Katz** na **Mirna Lawrence**

■ Mutivi wa ririmi ra Xitsonga: **Tirhani Abigail Mabasa**

■ Swifaniso: **Sandy Campbell** - 1. Mpfundla na xibodze, **Vusi Malindi** na **Marleen Visser** - 2. Nghala na kondlo, **Shayle Bester** - 3. Doroba ra ka hina, **Marleen Visser** (pheji ya 25 na pheji ya 33), **iCLIPART.com** (pheji ya 30: *phengwini*), **Schalk Viljoen** (pheji ya 30: *galejuni*) - 4. Afrika Dzonga ra hina

■ Maandlalelo na vukhavisu: **Resolution**

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives (CC BY-NC-ND) 4.0 International Licence

Disclaimer: You are free to download and share this work as long as you attribute the Molteno Institute for Language and Literacy, but you may not change this work in any way or use it commercially.

© 2017 Molteno Institute for Language and Literacy

ISBN 978-1-77580-493-2

1 Mpfundla na xibodze

Xi landza ntsheketo wa Aesop

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

Tiva tinhlamuselo ta marito lama

tinyugubyisa, vungunya, nonoka, xibodze

A ku ri na mpfundla lowu a wu tshamela ku tinyugubyisa hi ku wona wu kota ku tsutsuma. Loko a nga ri ku tinyungubyiseni, a vungunya swiharhi leswin'wana no swi hleka.

'U nyuherile no nonoka, Mpfuvu! U nkulu no nonoka, Ndlopfu! Wena, Nhutlwa, loko u ringeta ku tsutsuma, u ta tiphija u wela milenge ya wena yo leha!'

Kambe loyi a n'wi vungunya ngopfu a ku ri Xibodze. 'Ha, ha, ha! Vona, u famba katsongo na yindlu ya wena enhlaneni, xikandza xa wena xi le ritshurini! Ndzi ku twela vusiwana, Xibodze!' ku vungunya Mpfundla.

Mpfuvu, Ndlopfu, Nhutlwa na Xibodze se a va kwatile hi ku vungunyiwa hi Mpfundla.

Siku rin'wana, Xibodze se a xi karhele.

'U ehleketa leswaku u mani wena, Mpfundla?' a vula a hlundzukile. 'Ina, u nga kota ku tsutsuma, kambe u na mbilu yo biha u tlhela u pfumala xichavo. Tshika ku tingungubyisa no hi vungunya!'

Kambe mpfundla wu nga yingiseli. Wu n'wi hleka, leswi swi kwatise Xibodze ngofu.

'Hi ta vona leswaku u na rivilo ro fikela kwini, Mpfundla!' ku vula Xibodze. 'Hi ta phikizana ku vona leswaku i mani a nga ta hlula.'

Mpfundla a wu tshembhanga tindleve ta wona. Xibodze xo nonoka xi n'wi tlhonthla leswaku va ta phikizana? Mphikizano lowu wu ta tsakisa!

'U lava ku phikizana na mina, Xibodze?' ku vula Mpfundla. 'Hi swona! Hi ta phikizana mundzuku!'

Hiloko a tlula, a karhi a hlekelela.

'E, va ka hina,' ku ehleketa Mpfuvu, Ndlopfu na Nhutlwa. Mpfundla wu tsutsuma ku tlula Xibodze, loko Xibodze xo hluriwa, Mpfundla wu ta tingungubyisa no va vungunya ku tlula na mpimo.

Hi siku leri landzelaka Mpfundla na Xibodze a va yimele ku sungula. Swiharhi hinkwaswo a swi tile ku ta hlalela. Xibodze a xi chuhile kambe Mpfundla a wu rhulile, wu nga vileli hi nchumu.

Hiloko Ndlopfu yi huwelela, 'N'we, mbirhi, nharhu ... A YI YE!

Mphikizano wu sungurile!

Mpfundla wu tsutsume hi rivilo ra wona hinkwaro. Endzhaku ka nkarhi, wu hunguta rivilo.

‘Hikokwalaho ka yini ndzi tsutsuma hi rivilo? Xibodze xa nonoka, a xi nga ndzi kumi. Ndzi nga yima ndzi wisanyana,’ a ehleketa.

Ku sungula ku na mpfula. Hiloko mpfundla wu tumbela ehansi ka khwati leswaku wu nga tsakami, ivi wu etlela.

Hi nkarhi wolowo, Xibodze xi le kuteni, xi karhi xi nonoka. Xi famba xi nga heli mbilu, xi nga yimi xi wisa, xi nga ri na mhaka na mpfula. Xinonoka xi hundza Mpfundla lowu a wu ri ehansi ka khwati, xi nga yimi hambileswi se a xi karhele.

Endzhaku ka nkarhi mfula yi yima, Mpfundla wu pfuka. Wu languta mathelo hinkwawo kambe Xibodze xi nga vonaki.

‘Emakumu a ka ha ri kule, wu ehleketa leswaku Xibodze xa ha sele endzhaku. Ndzi nga ha wu wina mphikizano lowu,’ a ehleketa, hiloko a suka hi rivilo a tsutsuma.

Loko Mpfundla wu fika eka khona yo hetelela, wu languta ehenhla. A wu tshembhanga leswi a wu swi vona. A ku ri Xibodze, lexi se a xi lava ku fika emakumu!

Hiloko Mpfundla wu tsutsuma kambe a wu hlwerile. Xibodze xi hlurile!
Xibodze xi hlule Mpfundla!

Swiharhi hinkwaswo swi bela Xibodze mavoko. Mpfuvu, Ndlopfu na Nhutlwa swi hleka Mpfundla.

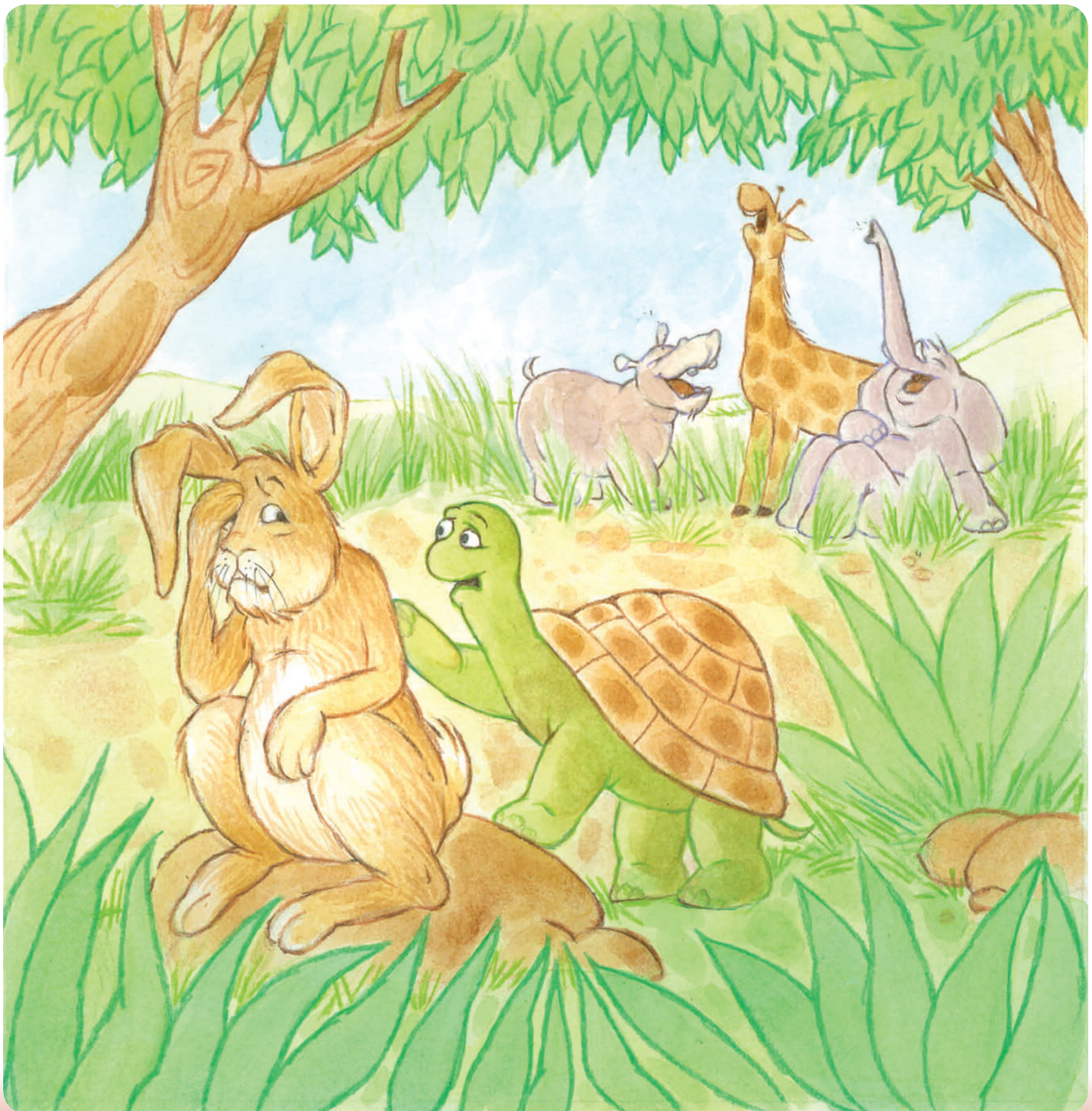
‘U nga hluriwa hi XIBODZE?’ swi hlekelela. ‘Hi yena wo nonoka eka hinkwenu. U rhwale yindlu ya yena hi nhlana! Kambe u swi kotile ku hlula eka mphikizano!’

Sweswi a ku ri nkarhi wa Mpfundla wo tingana no khunguvanyisa. A nga swi rhandzi ku vungunyiwa, na switsongo.

Xibodze a xi twela Mpfundla vusiwana. Hikuva xa swi tiva leswaku swi njhani ku hlekiwa no vungunyiwa.

‘Ha swi tiva leswaku u na rivilo ku hi tlula, Mpfundla,’ ku vula Xibodze, ‘kambe u nga tinyungubyisi hi swona.’

Mpfundla wu kume dyondzo. Ku sukela siku rero a wa ha tinyungubyisanga hi nchumu, naswona a wa ha vungunyanga munhu nakambe.

2 Nghala na kondlo

Xi katsa na ntsheketo wa Aesop

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

Tiva tinhlamuselo ta marito lama

vukarha, nyamisa, xikatsani, tingoti, tsekatseka

Hi nkarhi wo wisa Mudyondzisi Nkuna u kume Tiyani a karhi a rila erivaleni ra mitlangu.

‘Hikokwalaho ka yini u kwatile, Tiyani? Ku humelele yini,’ a vutisa.

‘Nkateko na Kulani va ndzi karhata hikuva ndzi ntsongo. Va ndzi vitana xikondlwana no vula leswaku a ndzi nge kuli ku ringana na vona,’ ku vula Tiyani a hlundzukile.

Hiloko Mudyondzisi a n’wi vukarha. ‘U nga va pfumeleli va ku nyamisa, Tiyani. A hi swa nkoka leswaku munhu u kule ku fika kwini, swa nkoka i ku va a lunghile no va na mbilu ya kahle,’ ku vula Mudyondzisi. ‘Ndzi ta hlamusela Nkateko na Kulani na tlilasi hinkwayo.’

Mudyondzisi u ehlekete ngopfu hi Tiyani siku rero. A ehleketa hi ndlela leyi a nga yimisaka ku xanisiwa ka vadyondzi hi vadyondzikuloni exikolweni.

Kutani a fikela hi miehleketo ya kahle. U ta hlayela tlilasi hi xitori xa nghala leyi a yi xanisa xikondlwana.

Hi siku leri landzelaka, Mudyondzisi a vitana vadyondzi hinkwavo ku ta tshama eka khapete ehansi leswaku a ta va hlayela xitori.

‘Mi yingisela hi vukheta xitori lexi ndzi nga ta mi hlayela xona namuntlha. Xi na dyondzo ya nkoka,’ ku vula Mudyondzisi. ‘Endzhaku hi ta vona loko midyondzile swin’wana.’

Vadyondzi va miyela loko Mudyondzisi a karhi a va hlayela.

Nghala na kondlo

Siku rin'wana nghala a yi etlele ehansi ka nsinya loko kondlo ri hundza hi le xikandzeni xa yona. Nghala yi pfuke yi kwatile.

'U ta hakelela swidyoho swa wena,' nghala yi dzumadzuma, yi karhi yi khoma xikondlwana yi pfula nomo wa yona yi lava ku xi dya.

'E, ndzi kombela u nga ndzi dyi!' ku xavelela xikondlwana. 'A ndzi nga tiyimiselanga ku ku pfuxa. Loko wo ndzi tshika, kumbe siku rin'wana ndzi nga ku pfuna.'

Hiloko nghala yi hleka. 'Wena? U pfuna mina?' Kambe u ntsongo a wu na matimba naswona a wu wa nkoka! U nga ndzi endlela yini wena?'

A tlakula kondlo hi ncila, a ri vekela ekusuhi na nomo wa yena. Kambe, ematshan'weni yo ri dya, nghala yi ku, 'Wa ndzi hlekisa, hikuva u ntsongo ku va u nga ndzi xurhisa, ndzi ta ku tshika u famba!'

Kutani, a ri cambutanyana hi minwala, a ri tshika ri famba.

Endzhaku ka masikunyana, nghala a yi phasiwile hi xikatsani xa muhloti. Yi kayakaya na tingoti ta nete yi lava ku huma, kambe tingoti a to ya ti boha swinene. Matimba ya yona, vukulu, minwala na meno yo chavisa a swi nga yi pfuni hi nchumu. A yi phasekile.

Nghala yi bonga hi ku chava no hlundzuka. Yi bonga misava yi tsekatseka.

Xikondlwana xi twa ku bonga ka nghala kutani xi ya lavisisa leswaku ku nga va ku humelela yini. Xi kume nghala yi etlele ehansi, yi phasekile.

Hiloko kondlo ri tsundzuka xitshembhiso lexi ri nga xi endla, ri ku, 'Nghala, u tshama u pfumela ku ka u nga dzi dyi. Swesi u le nghozini i nkarhi wa mina wo ku pfuna.'

Hiloko kondlo ri lumetela ringoti leri a ri tsondzele nghala. Ku nga ri khale matino ya kondlo lamo tontsweka a ma endle mbhovo lowukulu ku ringana nghala leswaku yi nga huma. U ndzi ponisile.

Hiloko nghala yi jika yi languta kondlo yi yisa nhloko ya yona ehansi ku komba ku xixima.

‘Ndza khensa, kondlo,’ ku vula nghala. ‘A ndzi endlanga kahle ku ku hleka hikuva u ri ntsongo. U ponise vutomi bya mina.’

‘Ndzi endle xitshembhiso xa leswaku ndzi ta ku hakela siku rin’wana. A ndzi tiyisile loko ndzi ku xikondlwana xi nga pfuna nghala leyikulu,’ ku vula kondlo.

‘A wu tiyisile,’ ku pfumela nghala. ‘Hambi hina lavakulu va matimba hi pfumala vanghana lavatsongo vo pfumala matimba. Kambe ku hava vutsongo no pfumala matimba eka mbilu kumbe miehleketo ya wena.’

Hi loko nghala yi yisa nhloko ehansi nakambe.

Kutani un’wana na un’wana a teka ndlela ya yena.

Mudyondzisi a pfala buku. Tlilasi yi miyela.

‘Ma yi twisisa dyondzo ya xitori lexi, vadyondzi?’ a vutisa.

Vadyondzi hinkwavo va pfumela hi tinhloko. ‘Hi dyondze swin’wana eka xitori lexi,’ ku vula Nkateko na Kulani.

Mudyondzisi a n’wayitela. ‘Ku na leswi u lavaka ku swi vula Tiyani?’

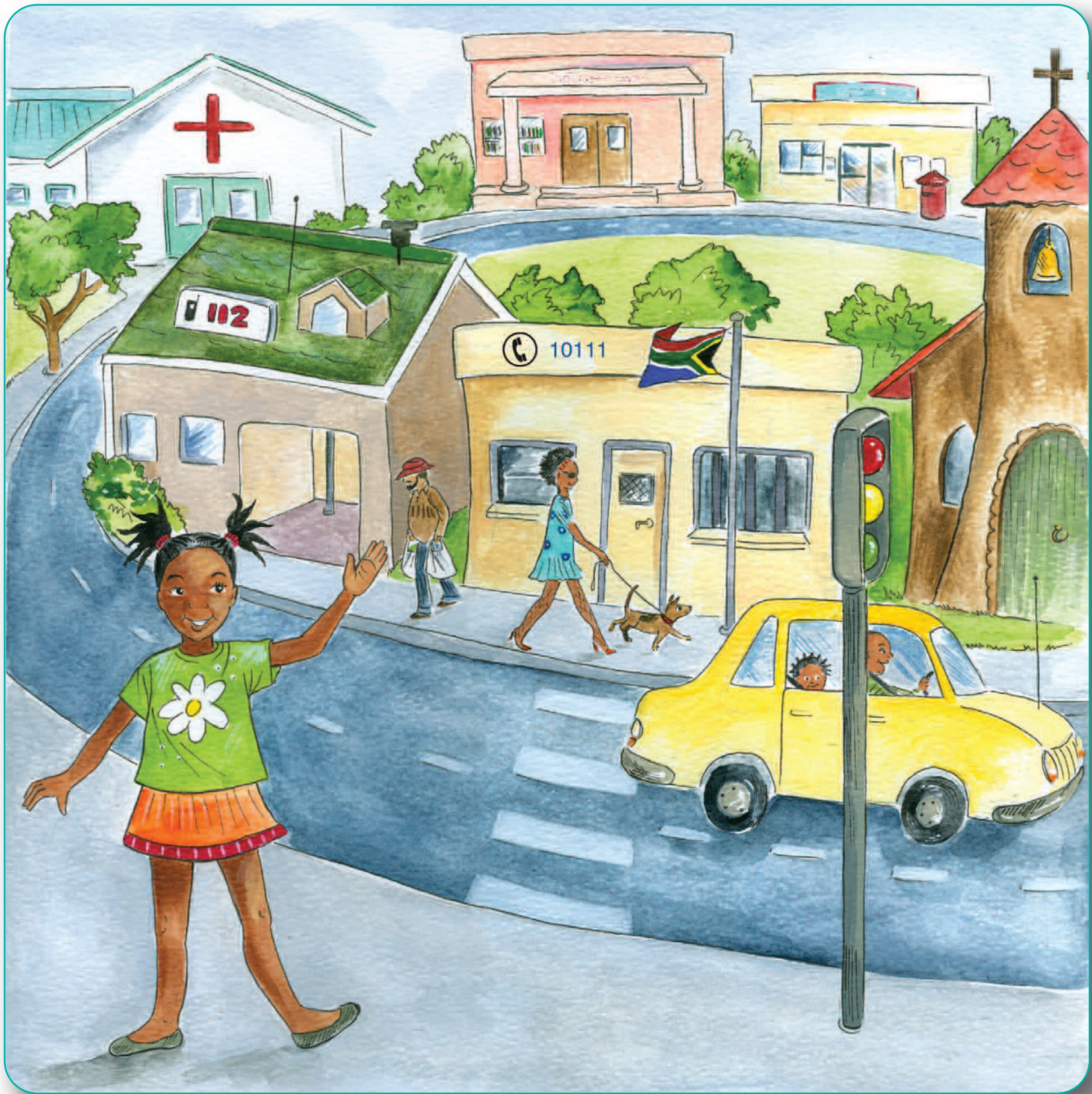
Hi loko vafana lavambirhi va ya eka Tiyani va ku, ‘U nga va u ri ntsongo, kambe hina a hi vo antswa eka wena hikuva hi ri lavakulu no va na matimba. Ha ku tshembhisa leswaku a hi nga he ku xanisi, kumbe ku xanisa van’wana, na kambe.’

Hinkwavo etlilasini va ba mavoko.

Mudyondzisi a pfumela hi nhloko a ehleketa leswaku nghala na xikondlwana swi le ku n’wayiteleni kwale swi nga kona.

3 Doroba ra ka hina

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

Tiva tinhlamuselo ta marito lama

musupritendete, sayirini, xigevenga, xivindzi, switempe

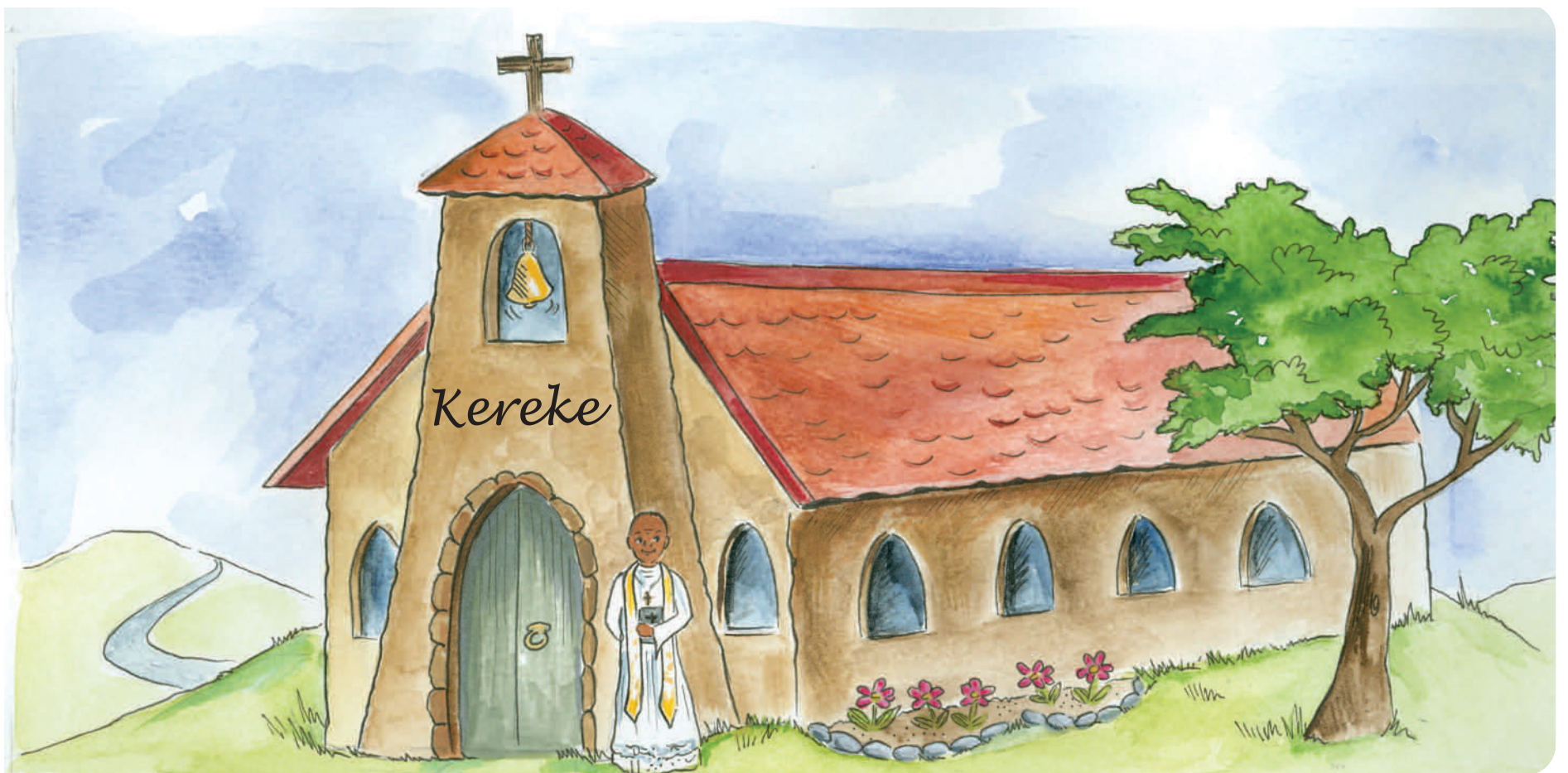

Xewani! Hi mina Basani. Ndza mi amukela edorobeni ra ka hina! Ndzi tsakile ku va mi endzile. Tana, ndzi ta ku komba doroba ra ka hina.

Lexi i xikolo xa mina. I xikolo xa le hansi. Ndzi le ka Giredi ya 2. Ndzi rhandza ku ya exikolweni. Mudyondzisi u hi dyondzisa ku hlaya na ku tsala kahle, na ku tirha hi tinomboro. U hi dyondzisa hi misava ya hina leswaku hi ta dyondza swilo leswintshwa. U kambela ntirho wa hina no hi hlamusela loko hi nga swi twisisi. U tlharihile naswona u na mbilu ya kahle.

Kumbe ndzi ta va mudyondzisi loko ndzi kula ...

Leyi i kereke ya hina. Mindyangu yo tala yi khongela kwala. Mina na ndyangu wa mina hi nghena kwala kereke Sonto yin'wana na yin'wana.

Mufundhisi u sungula ntirho hi xikhongelo. Hi yingisela tidyondzo ta yena hi vukheta. Tidyondzo ta kona tina mahungu ya nkoka hi Xikwembu.

Mufundhisi u yimbelela tinsimu na khwayere. Loko kereke yi humile u hlamusela vana hi switori swa le Bibeleni. U pfuna va muganga a nga hakeriwi. I murhangeri wa muganga wa ka hina.

Kumbe ndzi ta va mufundhisi loko ndzi kurile ...

Lahaya ku na xitichi xa maphorisa.
Vona! Musupritendete u yime ehandle.
U faneriwa hi yunifomo ya yena.

Maphorisa ya hina va hi sirhelela
leswaku hi tshama hi hlayisekile. Va vona
leswaku vanhu hinkwavo va muganga
wa ka hina va landzelela nawu. Va
khoma swigevenga, va kota no hi pfuna
loko ku humelela swo biha.

Onge ndzi nga chayela movha wa
maphorisa. Ndzi nga rilisa sayirini ndzi
layita na mavoni ndzi chayelahi ku
hatlisa! A ku na xigevenga lexi a xi ta ndzi
balekela!

Kumbe ndzi nga va phorisa loko ndzi
kurile ...

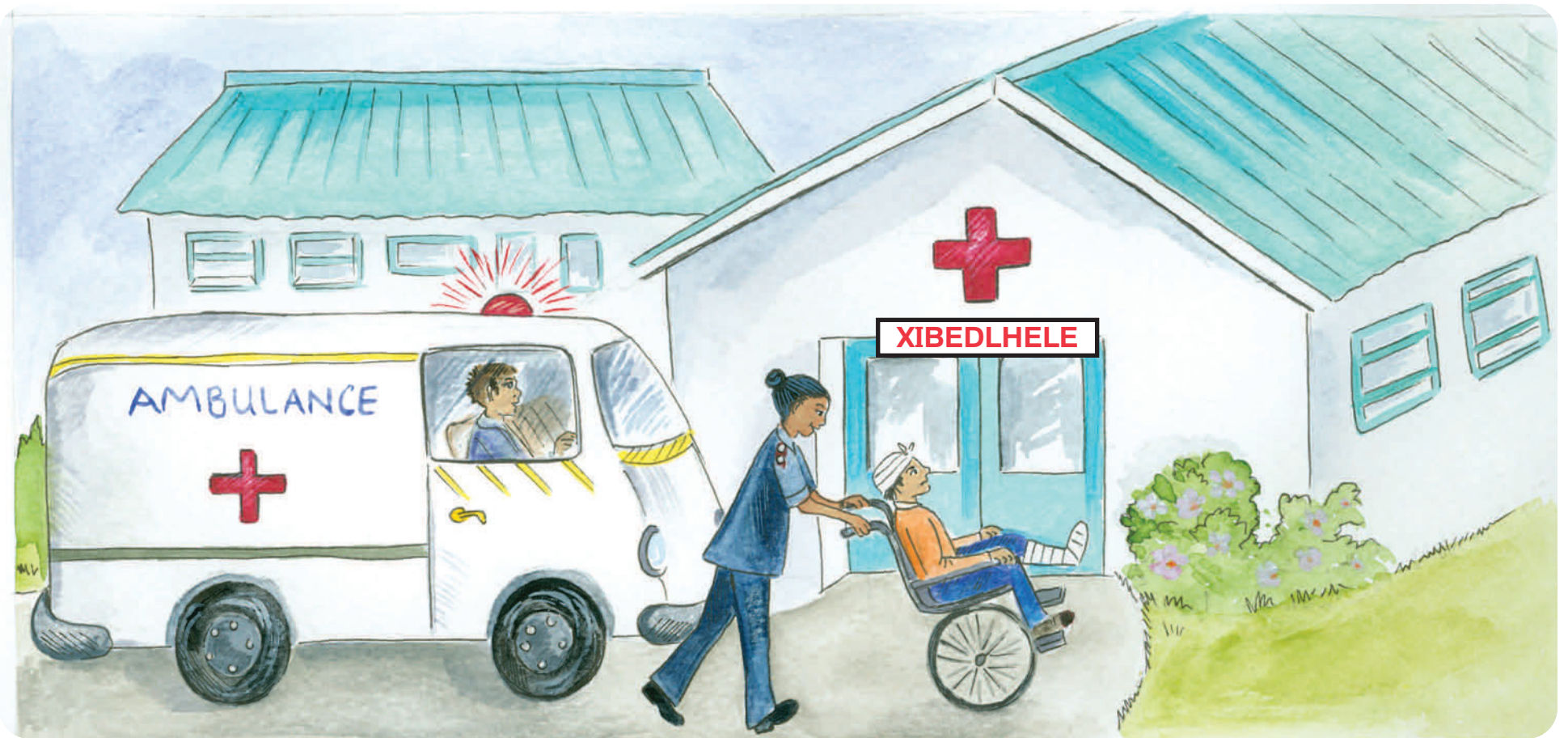
Leyi i ndhawu leyi ndzi yi rhandzaka – xitichi xa xitimela ndzilo!

Ndzi rhandza movha wa xitimela ndzilo! Vaxitimela ndzilo va khandziya lerha ku fikela eka miako yo leha loko yi tshwa. Phayiphi ya kona ya mati yi lehile yi nga fika na le xitarateni!

Ntirho lowu va wu endlaka onge hi le ka xitori! Vaxitimela ndzilo va na xivindzi, swinene. Va nghena eka miako leyitshwaka ku ponisa vutomi bya vanhu, hambileswi ndzilo wu hisaka wu tlhela wu va nghozi. N’hweti leyi nga hundza n’waxitimela ndzilo a te exikolweni xa hina ku ta hi dyondzisa hi ku tisirhelela eka ndzilo.

Kumbe ndzi ta va n’waxitimelandzilo loko ndzi kula ...

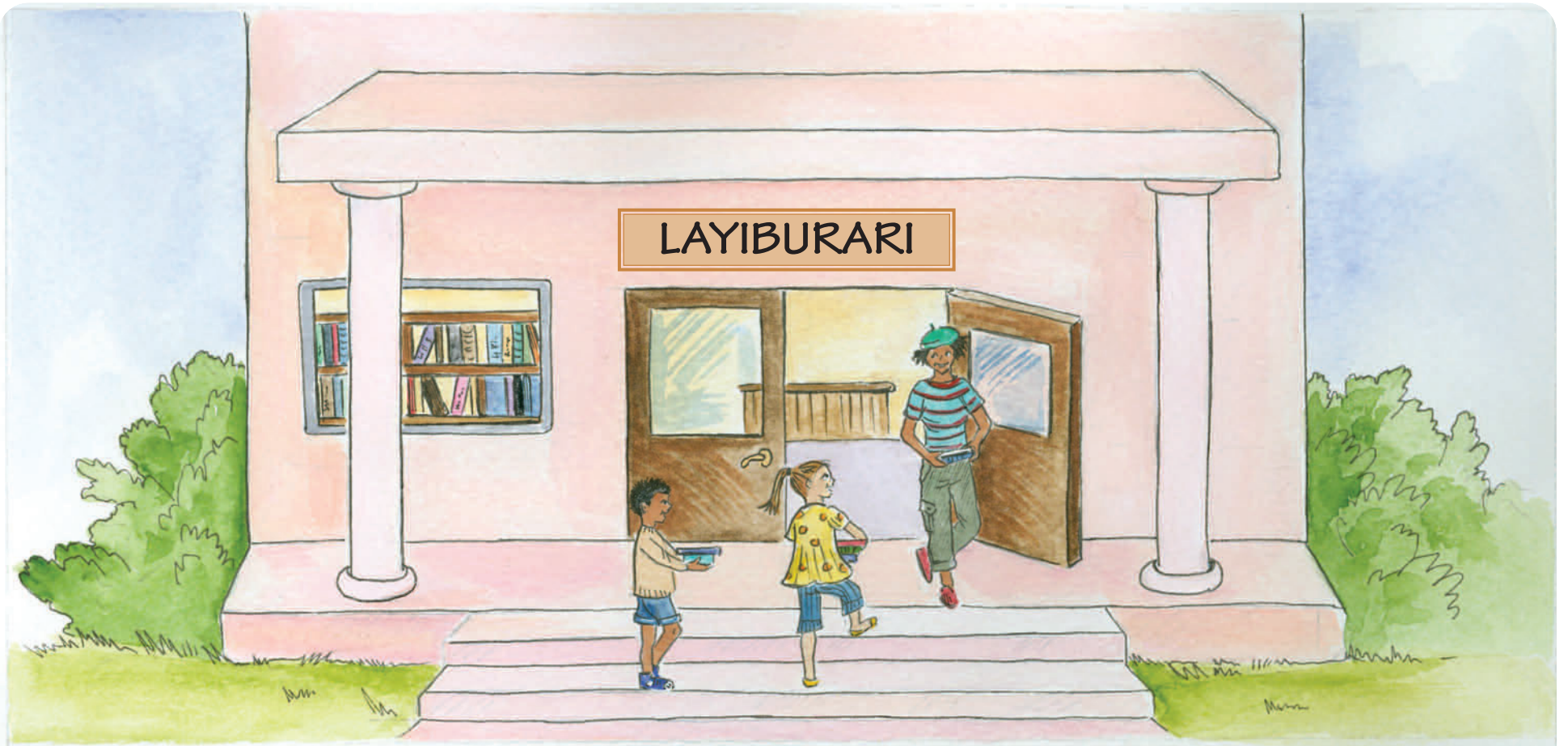

Lexi i xibedlhele. Ndza swi tiva leswaku i xibedlhele hikuva ndzi vona xihambano lexikulu xo tshwuka. Wa yi vona ambulense? Yi tirha ku tisa vavabyi kumbe vanhu lava nga vaviseka exibedlhele.

Vaongori va pfuna madokodela ku hi kambela. Va hlahluva leswi hi swi twaka loko hi vabya kutani va hi horisa. Ndzi rhandza vaongori kambe a ndzi rhandzi mirhi na tinayiti leswi va hi nyikaka!

Kumbe ndzi nga va muongori loko ndzi kula ... (kambe a ndzi nge tlhavi nayiti)

U rhandza ku hlaya tibuku? Loko u swi rhandza, layiburari i ndhawu ya wena! I ndhawu yo miyela laha u nga hlayelaka kona hi ku rhula.

Layiburari ya ka hina yi na mahungu yo tala. Mahungu man'wana ma kumeka eka tibuku na le ka timagazini, man'wana eka tikhomphyuta. Loko hi ri na swivutiso, vatirhi va le layiburari va hi pfuna ku kuma tinhlamulo. Va hi pfuna na ku kuma switori swo hlaya va tlhela va hi hlohletela ku hlukisa vutivi bya hina. Hi lomba tibuku ku ya hlaya ekaya, loko hi ti vuyisa hi lomba tin'wana.

Kumbe ndzi ta va n'walayiburari loko ndzi kula ...

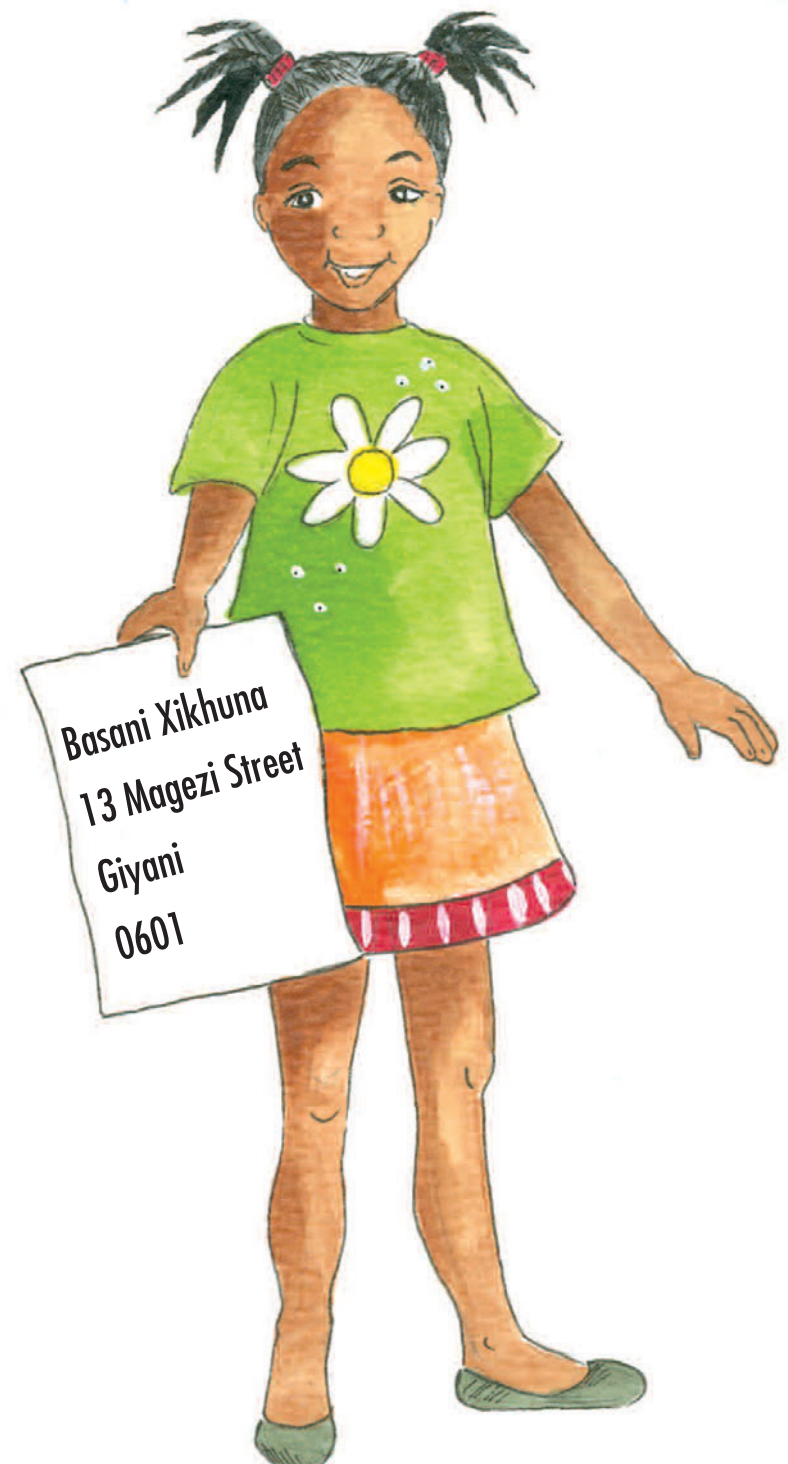

Awu! Se i nkarhi wo ya ekaya? Swi na vusiwana!

A hi cincani tiadirese. Wa yi vona poso lahaya? Hi xava kona switempe swo rhumela maphasele. Ndzi ta ku tsalela ndzi ya posa papila ra mina eka bokisi ra poso lerikulu ro tshwuka. Ndzi ta yimela muthirhi wa le posweni ku tisa papila eka mina ro huma eka wena.

Ndza tshemba u tiphinile hi ku vona swiphemu swa doroba ra ka hina. U tlhela u vuya ku nga ri khale! Ndzi ta ya ku komba ebangi, sinema, na mavhengele hinkwawo lawa ndzi ma rhandzaka!

Kumbe na mina ndzi ta ku endzela edorobeni ra ka n'wina!

4 Afrika Dzonga ra hina

LOKO U NGA SI HLAYA XITORI

Tiva tinhlamuselo ta marito lama

mupresidente, tindzimi, ximfumo, mujeko, mfungho wa rixaka, minkova, maboboma, mindhavuko

Afrika Dzonga lerintshwa ri sunguriwe hi 1994!

Hi amukele mupresidente wa hina lontshwa wo tlhariha, Nelson Rolihlahla Mandela.

Madiba

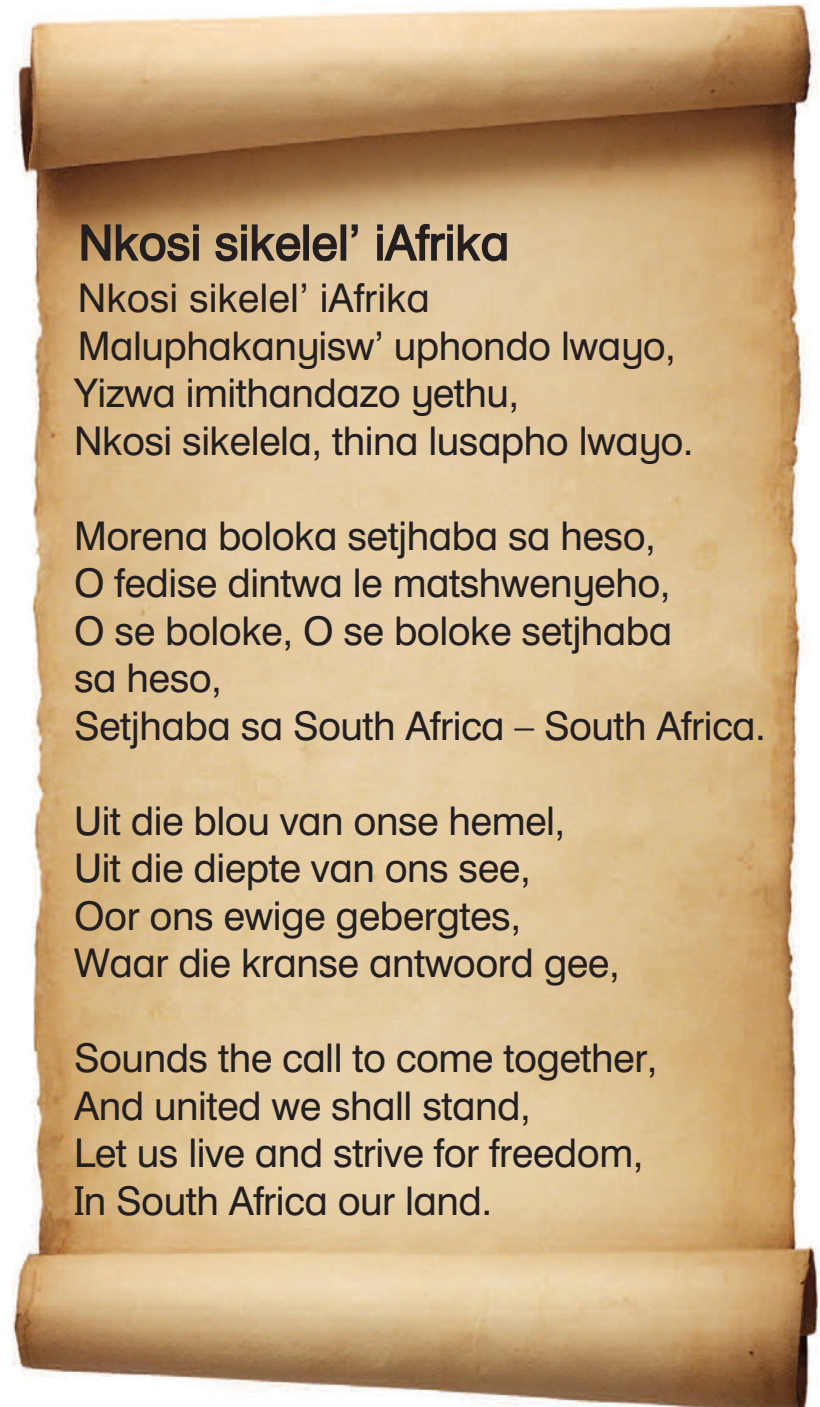
Hi yimbelela risimu lerintshwa ra rixaka ra *Nkosi sikelele' iAfrika*, leri ri katsaka tindzimi ta hina ta ximfumo ta ntlhanu. Hi yimisa mujeko wa hina lowuntshwa – mujeko wa hina wu ri woxe laha misaveni lowu nga na mihlovo ya tsevu!

mujeko wa rixaka

mfungho wa rixaka

Nkosi sikelele' iAfrika

Nkosi sikelele' iAfrika
Maluphakanyisw' uphondo lwayo,
Yizwa imithandazo yethu,
Nkosi sikelela, thina lusapho lwayo.

Morena boloka setjhaba sa heso,
O fedise dintwa le matshwenyeho,
O se boloke, O se boloke setjhaba
sa heso,
Setjhaba sa South Africa – South Africa.

Uit die blou van onse hemel,
Uit die diepte van ons see,
Oor ons ewige gebergtes,
Waar die kranse antwoord gee,

Sounds the call to come together,
And united we shall stand,
Let us live and strive for freedom,
In South Africa our land.

risimu ra rixaka

Xana u vona leswi nga tsariwa eka mfungho wa rixaka? Swi vula leswaku 'vanhu vo hambana hlanganani'. Hi lembe ra 1994 hi hlanganile tanihi tiko rin'we na rixaka rin'we.

Mali ya hina i tirhandi na tisente. Hi tsala hi ndlela leyi: rhandi – R, sente – c. Rhandi yin’we yi ringana na 100 wa tisente.

Hi na tikhoyini leti: 5c, 10c, 20c, 50c, R1, R2 na R5. Tikhoyini leti ti endliwe hi timethali to hambanahambana. Khoyini yin’wana na yin’wana yi na mfungho wa rixaka emahlweni, na swimilana kumbe swiharhi swo hambana swa Afrika Dzonga endzhaku ka swona.

emahlweni

endzhaku

blue crane → 5c

aram lili → 10c

phurothiya → 20c

seterelesiya → 50c

emahlweni

endzhaku

mhala → R1

nhongo → R2

hongonyi → R5

hongonyi → R5

Hi na mali ya maphepha yo hambana ku nga: R10, R20, R50, R100 na R200. Mali leyi yi endliwe hi maphepha ya mihlovo yo hambana. Mali yin'wana na yin'wana yi na xifaniso xa Nelson Mandela emahlweni na xiharhi xo hambana endzhaku. Swiharhi leswi swa ntlhanu swi tiviwa tanihi *The Big Five* (Swiharhi Leswikulu swa Ntlhanu).

emahlweni

aendzhakungapha

R10 – mhelembe

R20 – ndlopfu

R50 – nghala

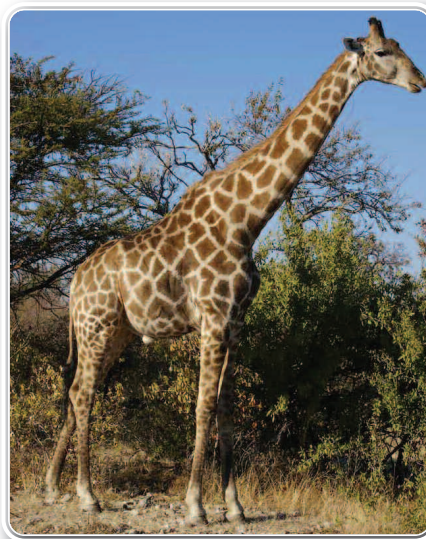
R100 – nyarhi

R200 – yingwe

Swiharhi hinkwaswo leswi nga eka tikhoyini ta hina na mali ya hina ya maphepha swi tshama entangeni wa swiharhi wa laha Afrika Dzonga. Vanhu va misava hinkwayo va ta laha tikweni ra hina ku ta vona swiharhi leswi.

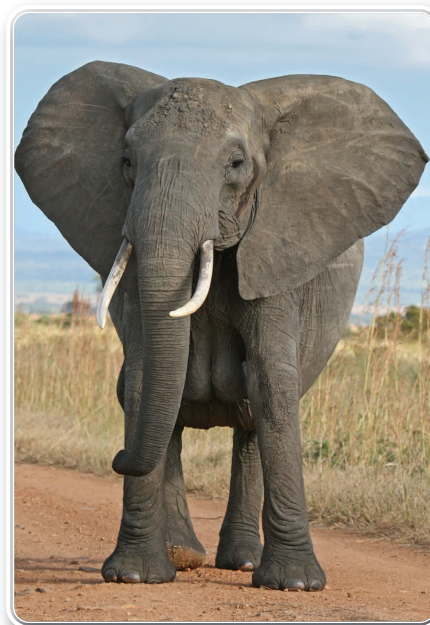
Hi na nkateko ku va na swiharhi swo hambana no tsakisa laha etikweni ra hina. Leswi swi katsa nhutlwa – xiharhi xo leha emisaveni, ndlopfu – xiharhi lexikulu xa tiko, xinkankanka – xiharhi xa rivilo xa tiko, na nghala – hosi ya swiharhi. Hi fanele hi sirhelela no hlayisa swiharhi swa hina.

nhuntlwa

nghala

ndlopfu

nhongo

yingwe

nyarhi

mhelembe

xinkankanka

hongonyi

Xiharhi xa rixaka i mhala. Vito leri ri huma eka Xibunu *springbok* hi ndlela leyi yi tlulaka hi yona emoyeni loko yi tsutsuma. Hi Xibunu rito *spring* ri vula 'tlula' na rito bok ri vula 'mhala'.

rhi xa rixaka: mhala

Xana a wu swi tiva?

Xipano xa rixaka xa Afrika Dzonga xa rhagbi xi vitaniwa ti-Springbok.

Ti-Springbok ti hlurile eka mphikizano wa Khapu ya Misava ya Rhagbi hi 1995 na hi 2007.

SPRINGBOK

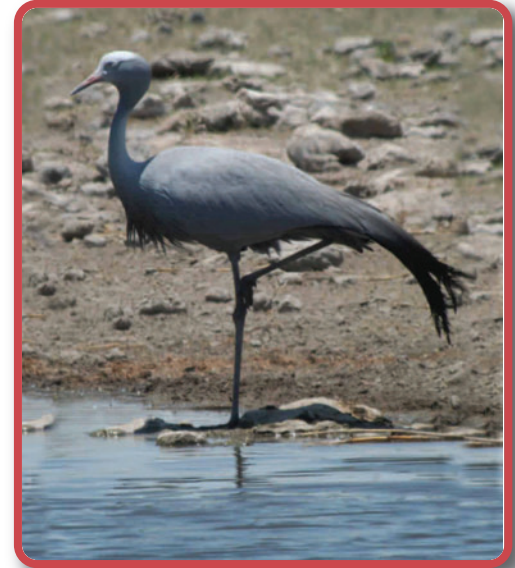
Kwalomu ka 850 wa swinyenyana swo hamba swi tshama eAFrika Dzonga.

Xinyenyana xa rixaka xa Afrika Dzonga xi vuriwa i *blue crane*. Xinyenyana leswi xi lehile xi tlhela xi va na nkolo wo leha na milenge yo leha. Xi thyiwe vito leri hikwalaho ka muhlovo wa xona.

Xinyenyana lexikulu emisaveni i yimbhu, xi kumeka kwala Afrika Dzonga. A xi swi koti ku haha kambe xa tsutsuma swinene. Yimbhu i yikulu swinene, u nga yi khandziya ku fana na hanci! Yimbhu yi na matihlo lamakulu ku tlula swiharhi hinkwaswo. Yimbhu yi tshikela tandza lerikulu.

Xana a wu swi tiva?

Tandza rin'we ra yimbhu ri ringana na 24 wa matandza ya huku!

xinyenyana xa rixaka:
blue crane

tiyimbhu

Tiphengwini na tona tihanyi kwala Afrika Dzonga. Tiphengwini i swinyenyana swa mavala ya ntima na yo basa leswi tshamaka elwandle. A ti swi koti ku haha kambe ti hlambela hi rivilo.

Hi fanele ku sirhelela no hlayisa swinyenyana swa hina swo saseka.

phengwini

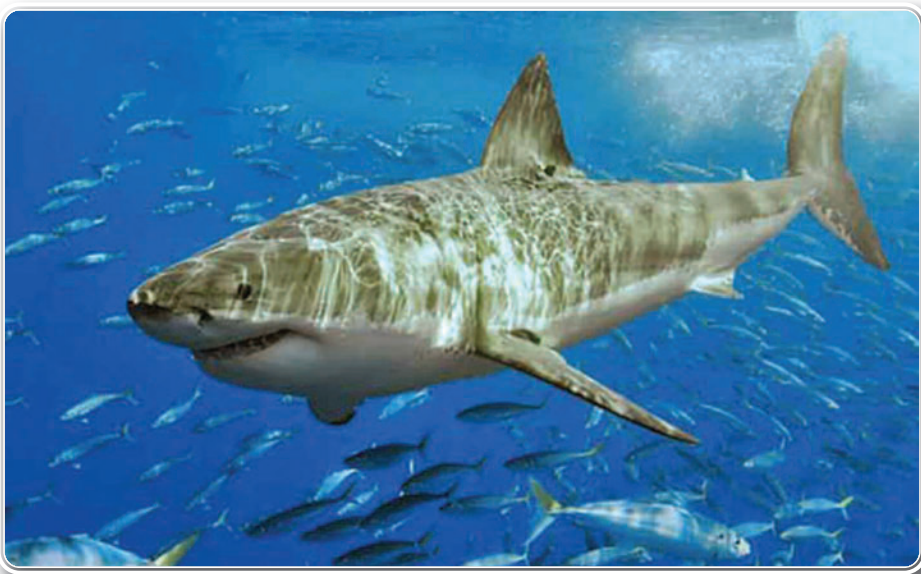
hlampfi ya rixaka: galejuni

Hlampfi ya rixaka i galejuni. Yi kumeka ntsena kwala Afrika Dzonga elwandle ro ka ri nga entanga, a ku na kun'wana la tikumeka kona.

Malwandle ya hina ma tele hi swiharhi swo tsakisa. Leswi swi katsa tinkavavangaheti – swiharhi leswikulu swa le matini, tinyankwavi – swiharhi swa nghozi elwandle, na tidolofini – swiharhi swo tlhariha swa le lwandle.

tinkavavangaheti

tinyankwavi na tihlampfi

dolofini

Xana a wu swi tiva?

Tinkavavangaheti na tidolofini a hi tihlampfi – i swiharhi leswi mamisaka vana va swona, ku fana na vanhu!

Malwandle ma hina ma tele hi swilo swa swivumbeko, mihlovo na tisayizi to hambana. Hi fanele ku sirhelela no hlayisa swiharhi swa hina swo saseka swa le lwandle.

mfutsu

Xana a wu swi tiva?

EKapa Vupeladyambu, Afrika Dzonga yi hlangana na malwandle mambirhi. Tihelo rin'wana i Lwandle ra Atlantic ro titimela eka tlhelo lerin'wana i Lwandle ra Indian ro kufumela.

Xiluva xa rixaka xa Afrika Dzonga i phurothiya. Ku na 360 wa tinxaka ta tona laha Afrika Dzonga. Swiluva swa kumeka hi mihlovo ya pinki, yo basa kumbe ya xitshopana.

xiluva xa rixaka:
phurothiya

Xana a wu swi tiva?

Xipano xa rixaka xa Afrika Dzonga xa khirikete xi tiveka tanihi ti-Phurothiya.

Murhi wa rixaka wa Afrika Dzonga i *yellowwood*. Mirhi leyi leyikulu yi kule kwala Afrika Dzonga malembe yo tlula 100 wa mamiliyoni lama nga hundza.

murhi wa rixaka:
yellowwood

Hi fanele ku sirhelela no hlayisa swimilana na mirhi ya hina. Xana a wu swi tiva?

Ku na tindhawu to saseka kwala Afika Dzonga. Hi na tintshava na minkova, nhova na mananga, milambu na maboboma, malwandle na tibichi.

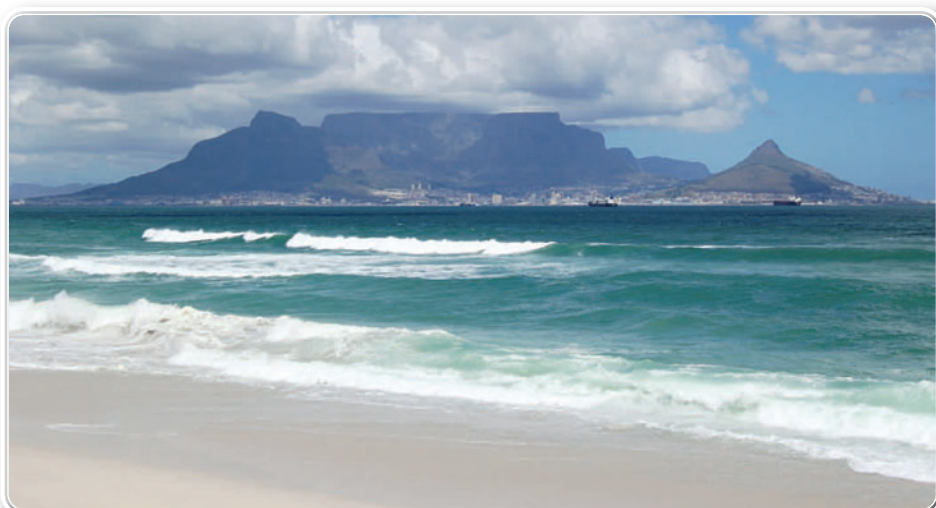
Hi na nkateko wo va na misava hinkwayo eka tiko rin'we! Hi fanele ku sirhelela no hlayisa tiko ra hina.

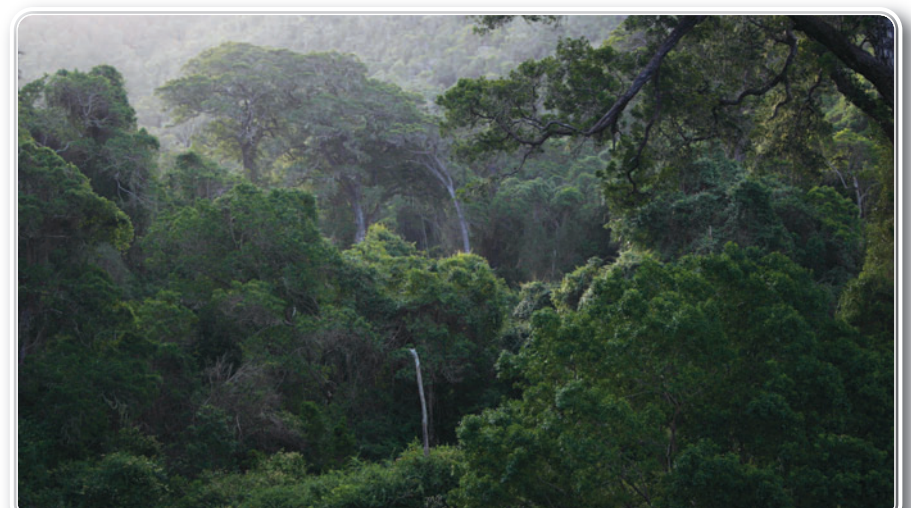
nambu

mananga

ntshava na bichi

nhova

Ku na vanhu vo tlula 50 wa mamiliyoni eAfrika Dzonga. Hi vulavula tindzimi to hambanahambana. Hi landzelela mindhavuko yo hambanahambana. Hi dya swakudya swo hambana. Hi khongela hi tindlela to hambana. Hi va mihlovo yo hambana. Kambe hinkwerhu hi va nkoka eka rixaka tiko ra hina. Hi fanele ku sirhelelana no hlayisana, hikuva hi maAfrika Dzonga hinkwerhu. Afrika Dzonga i ra hina hinkwerhu.

Tibuku Letikulu i switirhisiwa swa kahle eka ku hlaya hi ku avelana. Buku yin'wana na yin'wana Leyikulu ya *Vula Bula* yi na switori swa mune leswi nga hlenganisiwa na tibuku to hlaya ku ya hi mintlawa leswi nga na tinhlokomhaka to fana. Swifaniso leswi nga na mihlovo yo saseka na matsalwa yo hlayela ehenhla yo fuwa swi tirha swin'we ku hlohlotela rirhandzu ra switori na ku hlaya. Ku burisana hi swifaniso ku ta hluvukisa vuswikoti bya vadyondzi byo vona na ku kucetela ku titsheмба eka mbulavulo wa ntivomarito. Emasungulweni ya xitori xin'wana na xin'wana ku na nongonoko wa ntivomarito lama vadyondzi va faneleke ku ma tiva leswaku va ta kota ku twisisa xitori.

Buku Leyikulu 1

1. Baleka
2. Basisa
3. Yoo!
4. E-e!

Buku Leyikulu 2

1. Etlela
2. Yingisela
3. Dirowa u tsema
4. Tatana u sele na n'wana

Buku Leyikulu 3

1. Xi famba hi xihatla
2. Hlayela
3. Ku hlevelana
4. Ha nyikela

Buku Leyikulu 4

1. Kaya
2. I vhilwa ra mani leri?
3. Riendzo
4. I mani a nga faya fasitere?

Buku Leyikulu 5

1. Pfunani!
2. U kwihi Xiluva?
3. Hi tlanga xitumbelelani
4. Aa, Tatana Nkawu!

Buku Leyikulu 6

1. Tino
2. Va ya xava swiambalo
3. Dyikheroto
4. Moya na dyambu

Buku Leyikulu 7

1. Xitori xa masalamusi
2. Sopo ya maribye
3. Vekela mundzuku
4. Hi baka na kokwana

Buku Leyikulu 8

1. Mpfundla na xibodze
2. Nghala na kondlo
3. Doroba ra ka hina
4. Afrika Dzonga ra hina

XITSONGA